

Т.М.Гордіца, к.е.н.,
Буковинський університет,
м. Чернівці

ПРОДУКТОВА ПОЛІТИКА КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуті сучасні тенденції неузгодженості дій суб'єктів, що мають забезпечувати стабільність банківської системи, під час впливу світової фінансової кризи на грошово-кредитну систему України. Показано, що кожний із суб'єктів: Уряд, Національний банк, комерційні банки (прямо чи опосередковано через своїх клієнтів), впливають на зростання кредитного ризику, що призводить до погіршення ліквідності фінансових установ в умовах кризової макроекономічної ситуації.

In the articles considered modern tendencies of not coordination of actions of subjects which must provide stability of the banking system, during influence of world financial crisis on the money-and-credit system of Ukraine. It is rotined that each of subjects: Government the National bank, commercial banks (straight or mediated through the clients), influence on growth of credit risk which results in worsening of liquidity of financial institutions in the conditions of crisis macroeconomic situation.

Банківська система України у 2008 році виявилася на порозі великомасштабної кризи. На думку рейтингової служби Standard & Poor's, за рівнем ризиків банківської системи Україна належить до останньої групи надійності – 10, в якій, крім нашої країни, нині знаходяться банківські системи Венесуели, Ямайки та Болівії. Вже наприкінці вересня міжнародне рейтингове агентство Fitch знизило рейтинг дев'яти відомих українських банків зі «стабільного» до «негативного» [1]. В умовах ринкової економіки банки мають надзвичайно великі можливості, щоб впливати на економічні процеси як позитивно, так і негативно, що зумовляє необхідність регламентації їхньої діяльності. Законодавчо забезпечення стабільності банківської системи здійснюється шляхом регулювання банківської діяльності та нагляду за діяльністю банків з боку НБУ. Загальновідоме визначення – мережа, що забезпечує фінансову стабільність – це «сукупність установ і регулятивних норм, які захищають клієнтів і суспільство від збитків, які можуть виникнути внаслідок неплатоспроможності банків та інших фінансових посередників» [2, с.123]. Проблематиці взаємодії суб'єктів, що забезпечують фінансову стабільність у країні присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних економістів. Серед останніх дослідження та публікації таких авторів, як О.Тітієвська, В.Башта, А.Клюско, О.Сугоняко, О.Смірнова, К.Стемпень,

Дж.Соларз та інші. У своїх працях автори концентрують увагу на тому, що підтримка стабільності банківської системи залежить від форм, стану та повноважень установ, які і створюють мережу фінансової безпеки. В нашій країні такі повноваження покладені на НБУ та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [3]. Тобто в даній системі вмонтований механізм прямого впливу цих установ на діяльність комерційних банків. Зауважимо, що при цьому відсутній контекст зворотного впливу комерційних банків (як прямого, так і опосередкованого через свою клієнтську базу) на політику центрального банку й Фонду гарантування. Також у цій структурі не визначені ні роль страхових компаній у мінімізації ризиків банківського сектора, ні роль Уряду країни, а лише окреслені регламентовано-нормативні дії НБУ у розв'язанні проблем дестабілізації фінансового ринку та продуктової політики комерційних банків. Власне це на сьогодні, в період поширення впливу світової фінансової кризи на економіку країни, має велике значення.

У розв'язанні проблематики окресленого питання можна виділити наступні аргументи такої взаємодії. Суть полягає у висвітленні причин вразливості національного банківського сектора від світової фінансової кризи через призму дії кожного суб'єкта мережі фінансової безпеки. Отже, розглянемо вплив кожного із визначених суб'єктів на проблеми, які виникли, а також – сьогоденну продуктову депозитно-кредитну політику комерційних банків в умовах дії світової фінансової кризи, що і передбачає завдання даного дослідження.

Депозитна політика. Грошові кошти, які банки залучають на вклади, утворюють залучені кошти банків [4]. У світовій практиці їх частка в структурі пасивів банків становить 60-80%. В структурі зобов'язань банків України найбільша питома вага належить депозитним вкладом фізичних та юридичних осіб [5]. Зауважимо, що найбільш вагомих і важливим ризиком, який загрожує як банку, так і його вкладникам, є ризик депозитних операцій банків. Економічною основою ризику невиплати депозитів є ризик втрати кредитором наданих позичальнику коштів. Як банку так і його клієнтам загрожують будь-які обставини, що згодом можуть призвести до загрози погіршення платоспроможності банку та в подальшому – до його

банкрутства. Особливо така небезпека загострюється в періоди криз, які впливають на економіку країни в загальному.

В економічній науці на макрорівні виділено два типи депозитної політики в кризових ситуаціях: консервативна та ліберальна. Консервативна політика або політика сильного державного регулювання депозитних установ здійснюється під час сильної інфляції, або стагфляції, власне, яку наша країна на сьогодні спостерігає. Мета такої політики – посилення депозитної дисципліни та обмеження кількості грошово-кредитних установ, які мають право відкривати поточні безстрокові рахунки (чекові вклади). Ліберальна ж використовується при незначному рівні інфляції і передбачає послаблення депозитної дисципліни та значне збільшення грошово-кредитних установ, які мають право відкривати поточні рахунки з метою збільшення кількості депозитних та кредитних грошей у національній економічній системі [6]. Щодо ситуації, яка спостерігалася на національному фінансовому ринку, то загострення кризи ліквідності в банківській системі України восени 2008 року викликало проблеми в найбільших банків країни. Зняття депозитів з 1 жовтня 2008 р., до прийняття постанови НБУ №319 від 11 жовтня 2008 р., з банківської системи склало 6,2 млрд грн або 2,7% від суми термінових банківських вкладів. Відповідно до цієї постанови НБУ заборонив банкам достроково виплачувати термінові депозити за аналогією із подібною ситуацією у 2005 році [7]. За скасування заборони на дострокове вилучення депозитів, що діє з жовтня 2008 року, виступив Міжнародний валютний фонд: “НБУ погодився, що як тільки відтік депозитів з банківської системи припиниться, – а це вже відбулося: протягом двох тижнів гроші повертаються в систему, – НБУ скасує мораторій на дострокове розірвання депозитів, перейде до короткого рефінансування банків, підвищить процентні ставки по своїх пасивних операціях” [8]. На відміну від подібної ситуації 2005 року, такий прогноз МВФ та НБУ не відбувся. Національний банк не використав й важелі консервативної політики щодо комерційних банків. Навпаки, світова фінансова криза стимулювали комерційні банки до розширення спектра депозитних програм та підвищення відсотків за ними. Сучасна продуктова політика комерційних банків вже починає

використовувати мультивалютні внески – терміновий депозит у декількох валютах (об'єднання в один рахунок трьох валют: гривня, долар, євро), але більшість банків просуває бівалютні депозити (євро/долар). При цьому умови договорів не дозволяють вкладникам вільну міграцію з валюти на валюту, а рекламні заходи щодо вільної конвертації мають лише характер популяризації, тому послуга запрацювала погано [9].

Кредитна політика. Відомо, що вагомою причиною, через яку виникла криза в Україні, є залучення банками зовнішніх запозичень в іноземній валюті з метою подальшого кредитування в Україні. Це підтверджують статистичні дані. За оцінками агентства Standard & Poor's, на кінець першого півріччя 2008 року зовнішній борг українських банків сягнув 35,7 млрд дол., або майже 30% їхніх сукупних зобов'язань [1]. Постійна недостатність ресурсної бази українських банків спричинила їх фінансову залежність від міжнародних ринків капіталів через накопичення боргів. Кредити в іноземній валюті здебільшого надавалися на тривалий строк – 5-7 років для авто й 20-30 років для нерухомості, причому, закордонні кредити банки залучали на незначний термін – 3-5 років при розрахунку подальшого перекредитування. За оцінками тієї ж рейтингової компанії, станом на 30 червня 2008 року обсяг зовнішніх зобов'язань українських банків, які підлягають погашенню до середини 2009 року, перевищував 15 млрд дол. І як результат – більшість банків мали та мають від'ємні розриви короткострокової ліквідності і суттєву залежність від припливів нових вкладів клієнтів [1]. На думку Асоціації українських банків, важливим є те, що переважно здійснювалося споживче кредитування населення комерційними банками відповідно до поставленої економічної політики Уряду впродовж останніх років, яка мала за мету покращити добробут населення за рахунок споживання в борг [10]. Саме у січні-вересні 2008 року продовжували нарощуватись диспропорції між кредитуванням населення та реального сектора економіки. Станом на 1.10.08 р. надано кредитів юридичним особам на суму 358,1 млрд грн. (63,3%). Із загального обсягу таких кредитних ресурсів, у розрізі видів економічної діяльності, направлено на торгівлю та операції з нерухомістю майже половина кредитів, а підприємствам

промисловості – 28,8%, при цьому на інвестиційну діяльність спрямовано 16,7% залучених кредитних коштів, а решта – на поточну діяльність, тобто не в реальний сектор економіки. Кредити фізичним особам зростають більшими темпами, ніж юридичним (на 1,8 %) і склали на 01.10.08 207,8 млрд. гривень. Питома вага споживчого кредитування в загальному обсязі цих кредитів складала більше 70%, або 147,4 млрд грн і лише 30% (60,4 млрд грн) – іпотечні кредити. З іншого боку, з отриманих фізичними особами у звітному періоді кредитних коштів майже дві третини (130,3 млрд грн) номіновані в іноземній валюті [11]. Частка довгострокових кредитів населення у іноземній валюті сягає 95% – автокредити й іпотека [12]. Основна маса кредитів (53%) була видана банками в доларах США завдяки привабливості відсоткових ставок для населення та стабільності національної валюти. Сьогодні іноземна валюта зросла в півтора рази. Зауважимо, що, на думку Асоціації українських банків, «для банківської системи є межа по курсу, і ця межа – 6,30. При такому курсі можна стримати ситуацію» [13]. Якщо внаслідок кризи хоча би половина позичальників відмовиться від оплати кредитних зобов'язань через знецінення застави, то це позбавить банки сенсу на її реалізацію, і буде спонукати решту позичальників повернути майно навіть за наявності грошей. Заходи з реалізації застави можуть бути ефективними при рівні проблемної заборгованості в кредитному портфелі у розмірі 5%. На думку Standard & Poor's, у разі економічної рецесії в Україні рівень проблемних активів може становити вже 35—50% [1].

Дії НБУ були направлені на замороження активів банків станом на 13 жовтня 2008 р. (постанова №319). Навіть за умови дії мораторію, продуктова кредитна політика комерційних банків знов ж таки направлена на її «доларизацію» Наприкінці 2008 року на ринку автокредитування з'явився новий продукт – позики в доларах США із плаваючою ставкою. Такі кредити пропонує Кредобанк, а саме: терміном до п'яти років, з авансом 35% і реальною ставкою до 19,74% річних, причому ставка прив'язана до LIBOR; ОТП Банк: терміном до 7 років з авансом 50% і реальною ставкою до 20,45% річних, ставка переглядається щороку [14]. В умовах глобальної фінансової кризи парламенти та уряди майже всіх країн спрямовують

величезні обсяги коштів саме на підтримку банківського сектора як гаранта недопущення фінансового падіння. Подальша підтримка здійснюється шляхом участі урядів у капіталі банків, викупу їх знецінених внаслідок кризи активів, наданні фінансової допомоги певним категоріям позичальників для забезпечення обслуговування ними кредитів. Так, на викуп проблемних активів Америка направить \$700 млрд, Росія – близько \$20 млрд, у Європі були націоналізовані відразу кілька великих банків з метою запобігання їх банкрутству [15]. Щодо дій Уряду, то знов ж таки, на думку Асоціації українських банків, Верховна Рада стала на шлях «законодавчого популізму, приймаючи ... цілий пакет законопроектів, спрямованих на підтримку інтересів боржників». По-перше, на думку Асоціації, такі законопроекти направлені на підвищення збитковості банківської діяльності, по-друге – просто стимулюють позичальників припинити обслуговування кредитів, наслідком чого може стати лише руйнація національної банківської системи, припинення фінансування економіки, прискорення падіння виробництва та масові неповернення депозитів вкладникам [16].

Отже, множинна природа неузгодженості дій всіх суб'єктів, які мають забезпечувати стабільність банківської системи (Уряд, НБУ, комерційні банки тощо), як засвідчило наше дослідження, прямо або опосередковано впливає на зростання кредитного ризику, який обумовлений сьогоdnішньою макроекономічною ситуацією вітчизняного фінансово-грошового ринку і тим самим погіршує ліквідність фінансових установ, а саме:

✓ політика «споживчого кредитування» та «доларизації» банківського сектора відповідала загальній економічній політиці країни, яка була направлена по популяризацію «споживання в борг» та залученні іноземного капіталу в грошово-кредитний сектор національної економіки, що підірвало довіру населення до національної грошової одиниці;

✓ відсутність закону про споживчі кредити, який би відповідав європейському стандарту про захист споживача, спонукало комерційні банки направити основні важелі продуктової кредитної політики в напрямку обслуговування позичальників – фізичних осіб;

✓ відсутність єдиного реєстру інформації про несумлінних позичальників сприяло погіршенню якості кредитних портфель комерційних банків;

✓ відсутність у стабілізаційній політиці НБУ заходів щодо контролю за цільовим використанням наданих коштів комерційними банками. Наприклад, використання 40 мільярдів гривень, які в порядку рефінансування були надані НБУ комерційним банкам для погашення банківських депозитів та міжбанківських кредитів, значною мірою були направлені на придбання іноземної валюти зі спекулятивною метою [17];

✓ відсутність програми участі Уряду у капіталі банків, викупу їх знецінених внаслідок кризи активів, наданні фінансової допомоги певним категоріям позичальників для забезпечення обслуговування ними кредитів.

Список використаних джерел:

1. Башта В. Догралися... Вітаємо, стагфляція, валютна та банківська кризи. – <http://www.dt.ua>.
2. Solarz J.K. (1996), Rozwoj systemow bankowych, Bibiloteka MenedŜera i Bankowca, Warszawa.
3. Степень К. Передумови стабільності банківської системи України інституційний аналіз. – http://www.univ.rzeszow.pl/konferencje/Stepien_szablon_UKR.pdf.
4. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В.С.Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
5. Тітєвська О.В. Економічна характеристика депозитних операцій банків як об'єкта банківських ризиків. – http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/.
6. Дмитрієва О.А. Депозитна політика комерційного банку в умовах стабілізації грошово-кредитного ринку України 2004 р.: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01. - КНУ ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 18 с.
7. Банківська криза в Україні і світі: перебіг подій першої половини жовтня 2008 р. Огляд від Першої Української Земельної Біржі. – <http://times.ua/>.
8. Запрет изъятия депозитов обанкротит банки. – <http://minprom.com.ua/>.
9. Смирнов А. Какие новшества нас ожидают в банковских услугах?. – <http://www.bankinfo.com.ua/news/>.
10. Сугоняко О. Асоціація українських банків про чесне подолання кризи. – <http://maidan.org.ua/static/news/2007/>.
11. Висновок щодо виконання Державного бюджету України за дев'ять місяців 2008 року. – <http://www.ac-rada.gov.ua>.
12. Що принесе банківській системі України 2009 рік?. – <http://www.dom2000.com.ua/>.
13. Сугоняко О. Тези виступу Президента АУБ про економічну кризу в Україні. – <http://www.aub.com.ua/ua/pressreleases/>.
14. На рынке появились автокредиты в доларах с плавающей ставкой. – <http://www.bankinfo.com.ua/news/>.
15. Кризис банковской системы Украины. – <http://smi2.ru/donetskportal/>.
16. Сугоняко О. Звернення Асоціації українських банків до Верховної Ради України. – <http://www.aub.com.ua/ua/pressreleases/>.
17. Ключко Л.А. Банківська система України у контексті викликів фінансової кризи. – <http://www.prostobank.com>.